GABRIELA VIOLETA ADAM

ETNONIME ŞI PORECLE PENTRU DIFERITE NUME ETNICE, PE BAZA ALR II

Una dintre funcțiile fundamentale ale limbajului este numirea[1]. Actul de numire reprezintă o operație complexă de constituire a unui nume, prin intermediul unei forme lingvistice şi implicând două acțiuni subsidiare: actul de atribuire a unui nume şi actul de utilizare a numelui atribuit.

În sistemul denominației personale, se disting două modalități de identificare a referentului: una convențională, standard, ce se înscrie în sfera antroponimelor oficiale (nume de familie, prenume, etnonime, nume de grup), şi alta motivată semantic, reperabilă în cadrul procesului de atribuire a unui nume prin porecle, supranume, hipocoristice.

Cercetarea de față va analiza două categorii antroponimice, etnonimele/numele etnice şi poreclele, pe baza materialului excerptat din anchetele dialectale realizate de E. Petrovici. Inventarul etnonimelor în ALR este destul de redus. În ALR I figurează o chestiune (*român*, *româncă*), iar în ALR II, 14 chestiuni, acestea reprezentând numele unor minorități conlocuitoare, dar şi ale unor populații cunoscute prin contactele de-a lungul istoriei sau în urma impactului cultural. Noi am urmărit răspunsurile notate pentru cele 14 chestiuni care surprind formele de masculin şi feminin ale etnonimelor şi poreclele aferente comunităților etnice avute în vedere.

1. *Etnonimul*, definit în DSL şi DLR prin sintagma *nume de popor*, trebuie relaționat cu termenul *etnie*, unitate etnică determinată în timp şi spațiu de trăsături comune de civilizație, de cultură (limbă, obiceiuri, tradiții) şi de rasă, întrucât în mentalul colectiv al informatorilor aceste particularități sunt puternic înrădăcinate. Analiza etnonimelor din perspectiva sociolingvisticii reflectă faptul că, în perioada anchetei, informatorii nu aveau o conştiință clară a existenței celorlalte neamuri, foarte adesea apărând confuzii:

a. O parte dintre informatori nu au o noțiune exactă despre naționalitatea grupurilor etnice conlocuitoare. Spre exemplu, românii din Boian (pct. 399) îi numesc pe ucrainieni când ruşi, când uniați, când mazuri (cf. ALRM II, p. 375) sau, deşi informatorul dă etnonimul (forma de masc. şi fem.), crede că şi aceştia sunt tot români (*rúşi tot romínł sĩ̂ şi i̯ei̯, núma că vorǵéu̯ áltă límbâ*, pct 682, [2778]).

[1] Pentru funcțiile limbajului, vezi DSL, s.v. *funcție.*

DACOROMANIA, serie nouă, XX, 2015, nr. 2, Cluj-Napoca, p. 123–134

BDD-A23060 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:03 UTC)

b. Pe de altă parte, aceeaşi inexactitate în identificarea comunităților conlocuitoare/a popoarelor vecine este reflectată şi de termeni care au, în graiul local, alte accepțiuni. Pentru întrebarea [2887] (*sas*, masc., fem., poreclă) se notează că sensul termenului *sas* este cel de 'copil neascultător' (pct. 958); *grec* [2910] este glosat de informator ca 'negustor' (pct. 27, 36); *grecoaie* (pct. 27) apare cu sensul de 'dughenăriță'.

c. Un alt factor implicat în nediferențierea clară a grupurilor etnice are la bază fuziunea dintre planul etnic şi cel religios. Acest aspect este evidențiat de răspunsurile înregistrate în ALR II, vol. II, MN 2775, *catolici*, p. 103; MN 2776, p. 104, *reformați*; MN 2778, p. 96, *letin*.

Pentru chestiunea *catolici* s-au notat răspunsuri ca: *neamț* (pct. 2, 646, 723), *lege nemțească* (pct. 32, 362, 414, 682), *unguroancă* (pct. 514), *măi*, *slatină ungurească*! (pct. 531), *unguri* (pct. 537), *maghiari* (pct. 899), *poleci* (pct. 399), *şfăbie* (pct. 4). Pentru chestiunea *reformat* fuziunea celor două planuri este relevată de următoarele răspunsuri: *legea ungurească* şi porecla *cal vânăt*; *cai vineți* (etimologie populară a termenului *calvin*) (pct. 141), *ungur*/*unguri* (pct. 192, 310, 325), *topoare*[2] (pct. 250), *păgâni de unguri* (pct. 310), *lotrian*[3] (pct. 365), *unguroancă* (pct. 514), *poleci* (pct. 682). Pentru chestiunea *ortodox*, alături de termenii *români* (pct. 365, 682, 764), *rumâni* (pct. 2, 95, 310, 605, 723, 728, 769, 883), s-au înregistrat şi etnonimele: *grec/greci* (pct. 219, 260, 310), *moldoveni* (pct. 537), *sârbi* (pct. 4). Aceeaşi confuzie între etnonim şi termenul prin care se identifică cei care nu sunt creştini se înregistrează şi în răspunsurile obținute la chestiunea [2774] *letin*, material publicat sub titlul *Liftă păgână* în ALR II, MN, p. 103: *jidan* (pct. 551), *turc* (pct. 682, 723, 791, 928), *ovrei* (pct. 762), *turc*, *tătar* (pct. 769), *turci* (pct. 784, 872), *jidani*, *turci*, *tătari* (pct. 405), *ovreu*, *turc* (pct. 958).

2. Din punctul de vedere al provenienței, marea majoritate a etnonimelor şi numelor de comunități etnice din materialul ALR II (vol. I şi inedit) au originea în termeni din:

a. latină: *german* < neologism din lat. *germanus* (DLR, TDRG[4]); *grec* < lat. *graecus* (DLR, TDRG, DEX); *polon* < lat. med. *polonus*[5];

b. italiană: *italian* < lat. *italiano* (DLR, TDRG, DEX, MDA);

c. franceză: *francez* < fr. *français* (DLR, TDRG, DEX, MDA); *polonez* < fr. *polonais* (DLR, TDRG, MDA, DEX); *bem*, *pem* (var. lui *boem*) < fr. *bohème*, habitant de la *Bohèmie*;

[2] Termenul *topoare* este înregistrat şi ca poreclă pentru unguri. Vezi, în acest sens, chestiunea [2889].

[3] Informatorul precizează că *lotrenii* sunt nemți.

[4] În DEX şi MDA se precizează că *german* este din lat. *germanus*, or, în acest context, *a* accentuat în poziție nazală ar fi trebuit să evolueze spre *â*, cf. lat. *lana* > rom. *lână*, lat. *manus* > rom. *mână*, lat. *panis* > rom. *pâne* etc., ceea ce nu se întâmplă.

[5] În DEX, *polon* este interpretat ca un cuvânt format prin derivare regresivă din numele propriu Polonia.

BDD-A23060 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:03 UTC)

d. maghiară: *maghiar* < magh. *magyar* (DLR, TDRG, DEX, MDA); *sas* < magh. *szász* (DLR, TDRG[6], DEX, MDA); *secui* < magh. *székely* (DLR, TDRG, DEX, MDA); *tot* (var. lui *tăut*) < magh. *tót* (DLR, TDRG);

e. germană: *franţoz* < v.germ. *Franzose* (TDRG); *şvab* < germ. *Schwabe*, ucr. *швáб* (DLR, TDRG);

f. slavă: *evreu* < slavon. *evreinŭ* (DLR, TDRG[7], MDA); *jidov* < paleosl. *židovinŭ* (DLR); *neamţ* < slavon. *němĭcĭ*[8] (DLR), v.sl. *němĭcĭ* (TDRG, DEX); *ungur* < v.sl. ѫгри (pl.) (DLR), v.sl. *ągrinŭ* (TDRG), sl. *ogrinŭ* (DEX); *bulgar* < paleosl. *blъgarinŭ* (DLR), v.sl. *bulgarinŭ* (TDRG), sl. *blŭgarinŭ* (DEX); *sârb* < v.sl. *srŭbinŭ* (TDRG);

g. poloneză: *jid* < pol. (rut.) *Žid* (DLR), pol. *Żid* (MDA); *muscal* < pol. (rus. ucr.) *moskal* (DLR, TDRG, DEX); *poleac* < pol. *polak* (TDRG);

h. rusă: *rus* < rus. *русь*, *franţuz* < rus. *француз*;

i. sârbă: *bugar* < srb. *bugar* (DLR, s.v. *bulgar*); *sârb* < srb. *srb* (DEX);

î. turcă: *turc* < tc. *türk* (DLR, TDRG, MDA, DEX).

2.1. Din punctul de vedere al formării, etnonimele sunt şi derivate:

2.1.1. derivate regresive de la un toponim major (numele ţării de origine sau al unei provincii): *cehuslovac* < top. *Cehoslovacia*;

2.1.2. derivate de la un etnonim: *cehan* < *ceh* + suf. *-an*; *huţan* < *huţ*[ul] + suf. *-an*; *jidan* < *jid* + suf. *-an*;

2.1.3. contaminări: *poloneac* < *polon* + *poleac*. Această ipoteză este susţinută de ocurenţa termenul *poloneac* (pct. 551) la limita dintre două arii lexicale *poleac* şi *polon*[9]; *poleaşcă* (fem.) < **poleaş* (contaminare între *poleac* şi *leş*) + suf. *-că*.

3. Analiza formelor de feminin ale etnonimelor şi ale grupurilor etnice relevă un număr mare de derivate.

3.1. Cele mai productive sufixe sunt:

-**oaică**: *bemoaică*; *bulgăroaică*; *cehoaică*, *celoaică*, *ceoaică*; *francezoaică*, *franţăzăoaică*, *franţezoaică*, *frănţoaică*, *franţozoaică*, *franţuzoaică*, *frănţuzoaică*; *germănoaică*; *grecioaică*, *grecoaică*; *jidănoaică*, *jidoaică*, *jidovoaică*; *muscăloaică*; *nemţoaică*; *ovreoaică*; *pemoaică*, *polăcoaică*, *polecioaică*, *polecoaică*, *poloaică*, *polonezoaică*; *rusoaică*; *sasoaică*, *săsoaică*, *săşoaică*, *şăşoaică*; *şfăboaică*; *tălienoaică*, *telenoaică*, *telienoaică*; *totoaică*; *turcoaică*; *unguroaică*;

-**că**: *bulgarcă*; *ceaucă*, *cehaucă*, *ceucă*; *francescă*, *franţuscă*, *franţuşcă*; *germancă*; *huţancă*; *italiancă*; *jidancă*, *jidaucă*, *jidoacă*, *jidoafcă*, *jidoancă*, *jidoucă*, *jidovancă*;

[6] TDRG, s.v. *sas* consemnează ca etimon şi v.germ. *sahso*, v.sl. *sasŭ*.

[7] TDRG consemnează ca etimon şi gr. Εβραῖος, ngr. Όβριός.

[8] L. Şăineanu (1999, p. 289) consemnează că, iniţial, sl. *němĭcĭ* 'mut' era porecla germanilor, atribuită de slavi.

[9] Vezi, în acest sens, ALRM II, h. 709.

BDD-A23060 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:03 UTC)

ovreică; *polonaică*; *ruscă*; *sască*; *secuiancă*; *taliancă*, *tăliancă*, *teliancă*, *toliancă*; *țigancă*; *ungureancă*, *unguroancă*;
-**oaie**: *bulgăroaie*; *cehoaie*; *frănțăzoaie*, *frănțoaie*, *franțuzoaie*; *grecioaie*, *grecoaie*; *jidovoaie*; *nemțoaie*; *polăcoaie*, *polecioaie*, *polecoaie*; *săsoaie*, *săşoaie*; *talienoaie*; *turcoaie*; *unguroaie*;
-**ă**: *ceahă*, *cehă*, *cehoancă*; *franceză*, *franceză*, *franțoază*, *franțoză*, *franțuză*; *germană*; *greacă*; *italiană*; *jidană*; *poleacă*, *polonă*, *polonează*, *poloneză*; *sasă*, *saşă*; *taliană*, *tăliană*, *teleană*, *teliană*; *turcă*; *țigană*;
-**iță**: *bugăriță*, *bulgăriță*; *greciță*; *italeiniță*, *itălieniță*; *jidoviță*; *muscăliță*; *poleciță*; *săsiță*; *tălieniță*; *turcițe* (pl.);
-**easă**: *bugărească*, *bulgărească*; *francească*; *polecească*, *poloneasă*; *ungureasă*.

3.2. În formarea etnonimelor feminine se constată preferința informatorilor pentru formele derivate. Materialul excerptat relevă şi o altă modalitate de indicare a etnonimului feminin, prin utilizarea unor sintagme, în care cel de-al doilea termen este un etnonim (cu formă de masculin): *femeie de țigan* (ALRM II, h. 718), *femeia bulgarului* (ALRM II, h. 704), *muierea cehului* (ALRM II, h. 708), *femeia franțezului* (ALRM II, h. 714).

Cercetarea etnonimelor din antroponimia românească semnalează un element alogen, asimilat în timp sistemului onomastic românesc, etnonimul devenind nume de familie sau toponim. Metamorfoza numelor proprii în apelative este destul de frecventă în sistemul antroponimic românesc, dar nu este mai puțin adevărat că această situație este cu mult redusă, din punct de vedere numeric, prefacerii apelativelor în nume proprii. Din această perspectivă, porecla reflectă foarte bine transformarea unui apelativ în nume propriu.

4. Varietatea şi numărul poreclelor atribuite unei comunități etnice au la bază, credem, în primul rând, specificul raporturilor interpersonale, acestea dublate fiind de opinii, ideologii sau credințe comune. Argumentul se bazează pe faptul că acolo unde nu a existat o relație directă cu o etnie, nu s-au înregistrat porecle. Este cazul chestiunilor [2902] ceh, [2904] polonez, [2908] francez, [2909] italian.

Deşi în situația de față avem de-a face cu porecle generice adresate câtorva comunități etnice, ele reflectă aceeaşi tendință a subiectului de a satiriza, ironiza şi a lua în derâdere o serie de aspecte care privesc integritatea fizică şi morală, starea socială, viciile şi nu în ultimul rând credința/religia celor demoninați. Deoarece în răspunsurile notate de E. Petrovici în puține cazuri se argumentează de ce românul îi porecleşte aşa pe cei ce aparțin unui grup etnic, am reconstituit explicația posibilă, urmărind şi perspectiva pe care o oferă literatura populară.

4.1. Saşii au fost ironizați şi satirizați în mentalul colectiv al românilor pe seama faptului că întotdeauna „Honțul rămâne păgubaş”. Atât în câteva puncte din ALR II (102, 105, 250), cât şi în *snoavele* lui Iarnik Bârseanu, sasul e poreclit *Honț*, formă modificată a antroponimului *Hans*[10], nume cu o frecvență ridicată în

[10] În limba română, echivalentul antroponimului *Hans* este *Ioan*.

BDD-A23060 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:03 UTC)

cadrul acestei etnii: *Chite Honț cu cisme mari / Tote hoțe şi tâlhari, / Chite omeni de podure / Tote omenile bune!* (Candrea 1895, p. 137). O altă poreclă a sasului este *flonder*, cu var. *fleandură* (*de sas*). Varianta credem că este o adaptare la română a numelui etnic *flander* 'locuitor al Flandrei'. Pe aceeaşi linie a preluărilor de cuvinte din graiul saşilor se înscrie şi porecla *hinder-hoandăr*, fiind evident că nu accepțiunea termenilor a contribuit la generarea poreclei, ci utilizarea frecventă a lexemelor în vocabularul saşilor.

Poreclele destinate saşilor nu se rezumă doar la ironizarea particularităților de limbă, ci scot în evidență şi trăsături fizice, aceştia fiind numiți *ciont* (pct. 219, 260) şi *ciolan* (pct. 219), cu accepțiunea '*şchiop*, *slut*'.

Pentru a reliefa opozițiile autohton *vs* venitură (străin), creştin *vs* păgân, saşii sunt denominați ca *boangheri* (pct. 876), respectiv *saşi letineşti* (pct. 886).

4.2. Ungurii, în sistemul românesc al denominației, beneficiază de o serie de porecle expresive, care indică explicit violența fizică (*carpeni*, *carpăn d-ăla rău* (pct. 316), *câini*, *ciocani*, *latină gadină*, *pohîrlă*, *ogari*, *topoare*[11]), religia (*calvini*, *latină*), particularități de limbă (*pupeze*), diversitatea culturală (*ceangăi*, *ceangău maghiar* < magh. *csangó*).

Un aspect important din perspectivă geolingvistică este faptul că două dintre poreclele acestui grup etnic formează arii compacte: *topor*, pl. *topoare* realizează o arie ce se extinde de la Carpații Meridionali înspre centrul Transilvaniei şi nord-estul Crişanei[12]; *boanghen*, cu var. *boaghin* şi *şoangher*, formează o arie mai mică în zona de nord a Munteniei.

Prin apelativul *pupăză* românii îi numesc pe oamenii guralivi, limbuți, bârfitori etc. „[...] defăimătorii sunt numiți *pupeze* şi se zice că *pupăiesc*, adică clevetesc. De aici vine şi zicala: *tacă-ți pupăza*" (Marian 1883, p. 175–176.)

Maghiarii sunt ironizați şi prin expresii rimate care conțin termeni obsceni, construcții pe care nu le vom reproduce în totalitate din cauza caracterului licențios: *ungur bungur...* Acest tip de satirizare este adresat şi nemților: *neamț cocoflanț...*, *neamț, neamț codofleanț...*

4.3. Porecla cea mai obişnuită a nemților este *şvab*, cu var. *şfab*. Din punctul de vedere al definirii şi al clasificării poreclei[13], constatăm că acest apelativ nu are nimic de-a face cu ironia, *şvab* fiind, cel mai adesea, asimilat unui etnonim, prin care se identificau odinioară locuitorii din Suabia. În aceeaşi categorie se înscrie şi porecla *țipțer*, apelativul *țipțer* desemnând locuitorii din regiunea *Zips* < germ. *Zipser*.

[11] În pct. 284 informatorul explică apelativul *topoare* spunând că *sunt un neam rău*. Din relatările recente ale altor informatori, despre aceştia se spune că *sunt oameni răi*, *că-s sânge de topor*.

[12] Apelativul *topor* este înregistrat ca poreclă pentru maghiari şi în Maramureş (pct. 349), respectiv în nordul Sucevei (pct. 386).

[13] Porecla, caracterizată printr-un puternic conținut afectiv, relevă momente inedite ale vieții comunității, cu scopul de a satiriza, a ironiza o serie de aspecte fizice, morale, lingvistice a indivizilor. Aceasta nu se naşte dintr-o necesitate antroponimică, dar, după cum se generalizează, îndeplineşte un asemenea rol, individualizând persoanele care le poartă (vezi Loşonți 1969, p. 117).

BDD-A23060 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:03 UTC)

Accepțiunea peiorativă pe care a dobândit-o termenul *şvab* se dezvoltă prin corelarea cu insecta de bucătărie, de culoare negru-cafeniu, activă în timpul nopții, numită *şvab*. Simion Florea Marian notează o istorisire a românilor bucovineni în care se precizează că „înainte de încorporarea Bucovinei la Austria, nu se afla nici-un şfab în această țară, că ei au venit abia dimpreună cu coloniile şfăbeşti [...] şi deoarece au venit cu coloniile şfăbeşti, se şi nemesc ei Şfabi" (Marian 1903, p. 491).

Alături de *boanghen*, *şoangher* apare şi porecla *vinitici* (pct. 228), *vinitici de unde nu ştiu* (pct. 876), variantă a lui *venetic* – epitet depreciativ pentru o persoană venită din alte locuri şi considerată străină în locul unde s-a stabilit; venitură (< ngr. *Veneticos*, prin contaminare cu *venit*, *venitură*[14]).

4.4. Porecla generică a rusului consemnată în partea de nord-est a teritoriului dacoromân este: *porc*. Acest apelativ ironic este explicat de informatori astfel: rusul este porc deoarece *grăieşte porceşte* (pct. 414), *grăiesc ruseşte* (pct. 431), *fiindcă mănâncă multă carne şi slănină de porc* (pct. 478), *rusu-i ca porcu, piś‿tot locu să bagă* (pct. 455).

Ruşii mai sunt numiți *găgăuți*; probabil că informatorul îi confundă cu bulgarii, *bolşevici* (adepți/membri ai regimului bolşevicilor din Partidul Social Democrat al Muncii din Rusia, condus de Vl. I. Lenin), *tărăcani* (insectă, gândac de bucătărie, cf. ucr. *targan*), *caţápcii* (sg. *caţápcă*) (pct. 405).

4.5. Zicala din Iuliu Zanne: *Dracul a mai văzut cal verde, porc deochiat şi bulgar deştept* (nr. 13172), cu varianta *Cal verde şi bulgar cu minte unde s-a mai văzut?* (nr. 13173), relevă, în mentalitatea românilor, alături de poreclele notate de E. Petrovici, prostia şi grosolănia bulgarilor. În acest sens, s-au notat următoarele porecle: *catâr*: *Catâr*, *hai sictir, măi catârule!* (pct. 682), *tucan* (desemnează un om robust, vânjos, gras; provine din *tucă* ‚curcă' + suf. *-an*): *Tucani*, *tucani afurisiți*, *că-s răi* (pct. 605), *şop* (boală a vitelor, nedefinită mai îndeaproape). Această poreclă ar putea fi corelată cu derivatul *şopan*, atestat în Oltenia, cu sensul de om smintit, zăpăcit (MDA): *Şopule!* Apelativul *ciótină*, epitet depreciativ la adresa bulgarilor, este consemnat în două puncte de anchetă, situate în sud-estul teritoriului dacoromân (pct. 791, 886). Sintagma *ciótină bulgărească* este notată în pct. 928, 987, iar varianta *giótină* în pct. 876.

În ceea ce priveşte accepțiunea şi etimologia lexemului, în MDA se notează că *ciótină* 'vită, mătăhală' ar fi un derivat de la *ciot* + suf. *-ină*. Având în vedere că accentul din *ciótină* nu cade pe sufix, considerăm că acest lexem este un împrumut, un derivat sârbesc, pe care noi l-am preluat ca atare, asemenea altor cuvinte precum: *cârvină*[15], *tórină*[16].

[14] DLR, s.v. *venetic*.
[15] Gămulescu 1974, p. 113–114.
[16] *Ibidem*, p. 196.

BDD-A23060 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:03 UTC)

Românii, considerând limba vecinilor de la sud de Dunăre ca o nedesluşită gângăvire, îi numesc pe bulgari *găgăuți*. Conform lui L. □ăineanu, lexemul *găgăuț*, numele unui trib bulgăresc de lângă Varna, care vorbeşte şi scrie turceşte cu litere greceşti, este pus, prin etimologie populară, „în strânsă relație cu onomatopeea *găgăesc*, care se aplică deopotrivă strigătului gâştelor şi vorbirii îngăimate a oamenilor”, de unde şi *găgăuță* cu sensul ‘peltic, nărod’ (Şăineanu 1999, p. 289)

4.6. Diferențele de cultură (limbă, credințe, obiceiuri) dintre români şi evrei sunt, de asemenea, reliefate prin intermediul apelativelor ironice şi depreciative. O parte dintre porecle evidențiază că evreii nu sunt creştini: *latin*[17], *pogan* (om necreştin, nebotezat), *păgâni nebotezați*, *parhă* (pct. 399) (< ucr. *parh* ‘râie’), *spurcați*. Tot în legătură cu ideea de nebotezat ar putea fi asociată şi expresia denominativă *jidan pucios*, conform proverbul *Evreul are un miros greu, fiindcă nu este botezat* (Zanne 1901, p. 174).

O altă categorie de porecle evocă analogia cu personaje şi entități biblice: *caiafă* (< npers. *Caiafa* ‘marele preot al evreilor, care l-a osândit pe Iisus’), *iudă* (< npers. *Iuda* ‘cel care l-a vândut pe Iisus în Grădina Ghețimani’), *târtani* (pct. 228) (< germ. *Untertan* ‘supus’ (cu referire la supuşii austrieci) (DLR, TDRG, CADE, Scriban).

Un alt punct de vedere cu privire la etimologia lexemului *târtan* aparține lui I.-A. Candrea, care precizează că *târtan* nu este decât un dublet etimologic al lui *tartor* ‘drac, mai marele dracilor, Scaraoțchi’ şi, în acest sens, notează câteva versuri din satira *Dracul şi târtanul*, culeasă de Marian: *Iese dracul dintr-o bortă / C-un papuc şi c-o ciubotă, / Iesă dracul din tăciuni, / Cu târtanul de perciuni* […] / *Spune-mi, drace, ce-ai furat,* [...] *Cată, babă, ce-am furat, / Un târtan împeliţat*! (Marian 1893, p. 205).

Particularitățile de ordin fizic şi moral ale evreilor sunt de asemenea evidențiate prin porecle precum: *tarhon* (numele a două specii de insecte de culoare galben-roşiatică, din ucr. *targan*), *percinaşi* (*răpănoşi*) (porecla reflectă obiceiul străvechi al evreilor de a-şi aranja perciunii într-un stil propriu; < *perciune* + suf. *-aş*), *curcă* (*pestriță*), *câni*, *hamăi ca câniі*, *harhări*[18] ‘guralivi’. În ceea ce priveşte apelativul *pestriț*, informatorul îşi argumentează sintagma denominativă spunând că *sunt pestriț la față* (pct. 958). O altă explicație găsim într-o lucrare a lui A. Gorovei (1915, p. 156, CCCXXV), în care se notează: *se zice că jidovii de aceea îs* ***chistrui,*** *adică cu pete pe față, pentru că ei, după moartea lui Hristos, să fi*

[17] *Latin* (comp. cu alb. *lieti* ‘latin, catolic’), odinioară catolic, s-a dezvoltat în limba română cu accepțiunea peiorativă *eretic*. Această schimbare de sens este explicată nu plecând de la caracterul catolicilor, al latinilor, ci datorită credinței lor, spunându-se despre aceştia că sunt *botezați în slatină* (ALR, II, [2775], pct. 531) sau că ar fi de *lege spurcată*. Ca termen peiorativ la adresa evreilor, *latin* este înregistrat şi în expresia *latină spurcată jidovască*. Vezi, pentru evoluția semantică a lexemului *látin*, Şăineanu 1999, p. 399–400.

[18] DLR, s.v. *harhăt*.

BDD-A23060 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:03 UTC)

tăiat şi opărit un cocoş şi să fi zis că Hristos va învia când va învia şi acel cocoş. După aceste cuvinte, cocoşul acela să fi bătut din aripi şi i-a împroşcat cu uncrop pe jidovi [...]".

Obiceiul evreilor de a se aduna într-o mare familie a fost un alt aspect care a generat o altă serie de porecle, ce fac parte din acelaşi câmp semantic: *landră (jidovască)* (< s.f. *landră* 'ciurdă, cârd, haită'), *liotină*[19] *(rea)* (< s.f. *liotă* 'totalitatea oamenilor care locuiesc împreună, împărtăşesc aceleaşi credinţe şi obiceiuri, familie' + suf. *-ină*).

Lexemele *jidan* şi *jidov*, înregistrate astăzi în dicţionarele româneşti ca termeni depreciativi pentru evrei, nu reflectă deloc situaţia din timpul anchetei dialectale efectuate de E. Petrovici, *jid*, *jidan*, *jidov* fiind utilizaţi ca etnonime[20]. În sistemul denominaţiei personale, lexemul *evreu*, cu var. *avreu*, se regăseşte şi ca poreclă (pct. 102, 520, 537), fapt care denotă că seria sinonimică *evreu – jid – jidan – jidov* nu implică conotaţii depreciative la adresa acestui grup etnic.

Jidan şi *evreu*, în calitate de porecle, apar, de obicei, în contextul etnonimelor sinonimice menţionate mai sus, ceea ce ar putea sugera că informatorul cunoaşte un al doilea termen prin care se identifică cei care aparţin comunităţii evreieşti. Apelativul *jidan* este ocurent şi în expresii denominative de tipul *jidan buhăr*, *buhăr* < magh. *bőher* 'elev la şcoala de rabini', *jidani puturoşi*.

4.7. Comunitatea care a fost cel mai adesea recunoscută pe baza trăsăturilor fizice este cea ţigănească. Din cauza tenului măsliniu, aceştia sunt indentificaţi cu apelativele sau sintagmele: *arap* 'negru, om de rasă neagră', *cioară*, *cioară-mpuşcată*, *cioară de ţigan*, *cioară baragladină*, *cioroi*, *gărvoi* (< *garvan* 'cioroi' + suf. *-oi*), *guşter* 'specie de şopârlă de culoare verde sau neagră', *gar*, *gar* (< srb. *gar*[21] 'funingine, negru de fum').

S. F. Marian notează că „ţiganii sunt porecliţi cu acest nume, din cauză că pelița de pe obrazul acestora e neagră mai ca şi penele cioarelor, apoi şi din acea causă, pentru că precum ciorele sunt forte obrasnice şi îndrăsneţe, că le alungi într-o parte şi ele se-ntorc pe de altă parte înapoi, aşa facu şi ţiganii, ori şi câtu i-ai alunga de la casă, ori şi câtu ai căuta să te desbărezi de dânşii, ei totuşi ţi se vâră în ochi şi-ţi ceru câte de tote" (Marian 1883, p. 32–33).

Starea materială precară a ţiganilor este evidenţiată prin porecla *goieţ*. În ceea ce priveşte etimologia acestui cuvânt, *goieţ* ar putea fi o contaminare între adj. *goi* (pl.) şi *lăieţ* sau este un derivat de la adj. *goi* (pl.) + suf. *-eţ*.

Particularitatea generală a ţiganilor de a se manifesta zgomotos este reliefată prin termenul *baragladină*, cu var. *balagradină* (< contaminare între *barangă* şi bulg. *gladen* 'flămând').

[19] Deşi apelativul *liotină* nu este un termen ironic, asocierea cu determinantul *rea* imprimă sintagmei o anumită valoare depreciativă.

[20] Vezi, în acest sens, *infra*, harta *Termeni pentru evreu* [2897].

[21] Vezi Tomici 1998, s.v. *gar*.

BDD-A23060 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:03 UTC)

Având în vedere sensul cuvântului *barangă* aşa cum apare în *Etymologicum Magnum Romaniae* („*Barangă* este lupul bătrân care urlă întâi, când lupii încep a urla; taurul cel mai puternic şi mai voinic care conduce cireada şi căruia i se atârnă clopotul; de asemenea se zice vacii care merge în capul turmei şi este de ordinar stearpă. *Barangă* zice ţăranca copilului când începe a ţipa tare: *Ho barangă*, *ce zbieri aşa?*, *Când ţăranul suduie pe nevastă-sa strigând la dânsa*, *ţăranca îi zice*: *ce zbieri ca o barangă?*" – HEM, tomul III, col. 2484 şi urm.), se desprinde, ca o notă comună, ideea de zgomot, larmă, (semnal) de alarmă. Potrivit acestui context, V. Bogrea consideră că rom. *barangă* ar fi varianta lui *balangă* „clopot atârnat de gâtul animalelor, cuvânt de origine onomatopeică ce imită sunetul clopotului: balanga-balanga" (Bogrea 1971, p. 24).

O altă etimologie are la bază fuziunea dintre *baraon*, variantă a lui *faraon*, şi bg. *barangă* (DLR, s.v. *baragladină*).

Nu toate poreclele la adresa ţiganilor sunt depreciative. Apelative precum *curturar*, *băieş* 'lingurar', *balaur* 'ţiganul lăutar' relevă ocupaţiile tradiţionale ale acestei etnii şi se constituie ca supranume colective, şi nu ca porecle. Aceeaşi clasificare a ţiganilor în funcţie de profesie este întâlnită şi atunci când informatorului i se cere să precizeze etnonimul, astfel diferenţiindu-se *căldărarii*, *fierarii*, *rudarii*.

4.8. Grecii sunt numiţi *capre*, *parpaleci*. Aceste porecle reflectă ocupaţiile predilecte (*parpalec* 'plăcintar, comerciant ambulant') sau ironizează mândria şi sărăcia acestora: *capre*.

4.9. Epitetele depreciative la adresa turcilor, *ciotin*, *letin*, *păgân*, se grupează în jurul sensului 'nebotezat, de altă credinţă decât cea creştină'. Surprinzător este că românii îi poreclesc şi *ghiauri*[22], termen căruia informatorul, probabil, nu-i cunoştea accepţiunea.

La nivel lingvistic, pe lângă diferitele lexeme menţionate până acum, ironizarea şi defăimarea comunităţilor etnice se realizează şi prin utilizarea sufixelor augmentative: *cioroi* (< s.f. *cioară* + suf. *-oi*), *jidănoi* (< *jidan* + suf. *-oi*), *nemţoi* (< *neamţ* + suf. *-oi*), *ţigănoi* (< *ţigan* + suf. *-oi*).

Analiza celor 14 chestiuni din materialul ALR II referitoare la numele şi porecla minorităţilor conlocuitoare/vecine relevă un inventar bogat al termenilor în sistemul denominaţiei personale.

[22] *Ghiaur* este porecla pe care turcii o dau popoarelor nemahomedane şi în special creştinilor; din turc. *ġaur* 'necredincios' (DLR, s.v. *ghiaur*).

BDD-A23060 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:03 UTC)

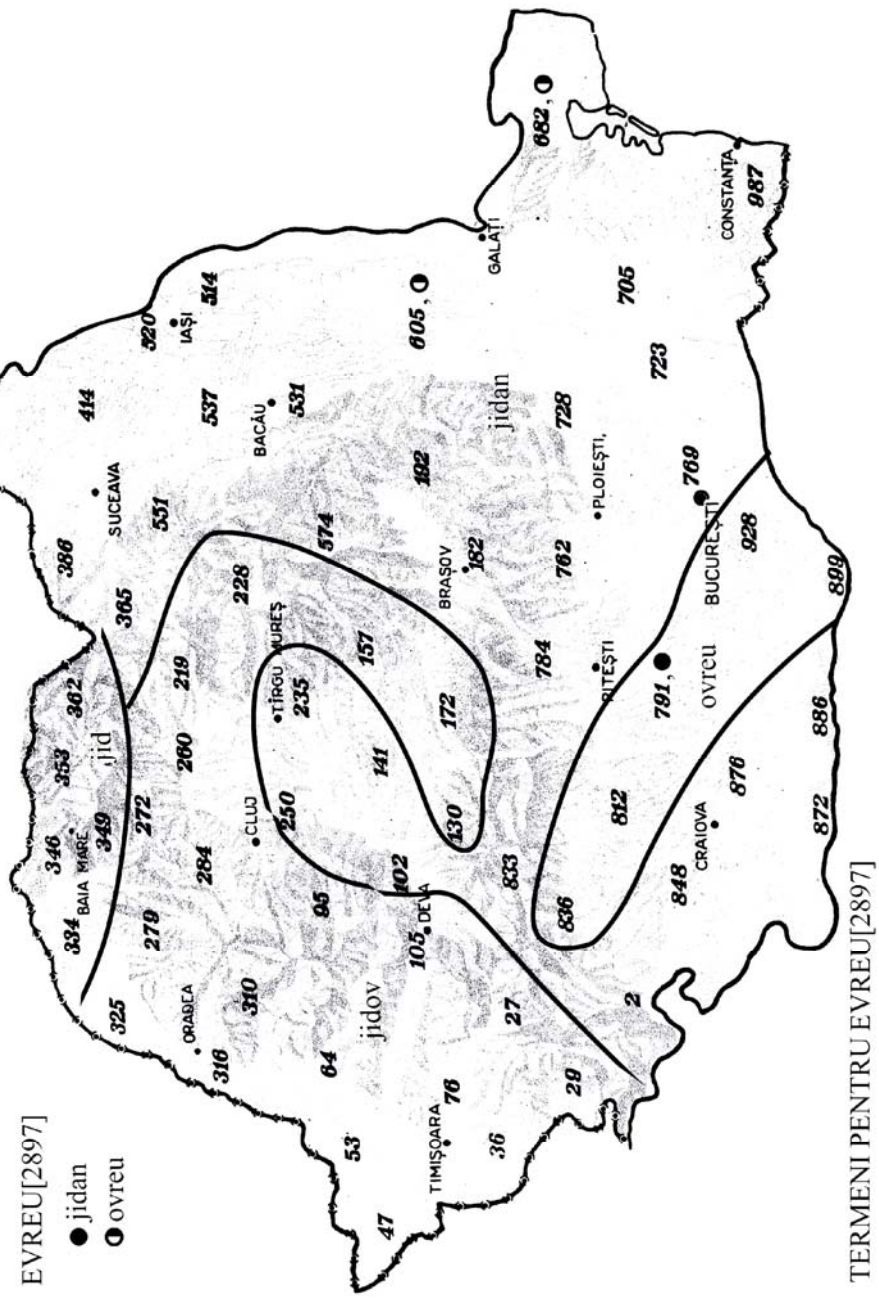

BDD-A23060 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:03 UTC)

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE. SIGLE

ALR II (inedit) = Material adunat de Emil Petrovici pentru *Atlasul lingvistic român*, partea a II-a, aflat la Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu” din Cluj-Napoca.

ALR II = Emil Petrovici, *Atlasul linguistic român* [...] publicat de Muzeul Limbii Române, sub conducerea lui Sextil Puşcariu, Partea II, vol. I, Sibiu–Leipzig, 1940.

ALRM II = *Micul Atlas lingvistic român*, serie nouă, partea II, vol. II, [Bucureşti], 1956–1967.

Bogrea 1971 = Vasile Bogrea, *Pagini istorico-filologice*. Ediție îngrijită, studiu inttroductiv şi indice de Mircea Borcilă şi Ion Mării, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1971.

Candrea 1895 = Ion-Aurel Candrea, *Poreclele la români*, Bucureşti, Editura Librăriei Socecŭ & Comp., 1895.

DA, DLR = *Dicţionarul limbii române*. Ediție anastatică după *Dicţionarul limbii române* (DA) şi *Dicţionarul limbii române* (DLR), Bucureşti, Editura Academiei Române, 2010.

DEX = *Dicţionarul explicativ al limbii române*. Ediția a II-a, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1998.

DSL = Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călăraşu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaş, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*, Bucureşti, Nemira, 2005.

Gămulescu 1974 = Dorin Gămulescu, *Elemente de origine sârbocroată ale vocabularului dacoromân*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1974.

HEM = B. Petriceicu-Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*. *Dicţionarul limbei istorice şi poporane a românilor*, tomul III, 1893, Bucureşti, Stabilimentul Grafic I. V. Socecŭ.

Loşonţi 1969 = Dumitru Loşonţi, *Sistemul popular de denominaţie personală din Bonţida (jud. Cluj)*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 115–123.

MDA = *Micul dicţionar academic*, vol. I–IV, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2001–2003.

Şăineanu 1999 = Lazăr Şăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbei române*. *Studii istorice despre tranziţiunea sensurilor*. Ediție îngrijită, studiu introductiv şi indice de Livia Vasiluță, Timişoara, Editura de Vest, 1999.

Scriban = Augustin Scriban, *Dicţionarul limbii româneşti*. *Etimologii, înţelesuri, exemple, citaţii, arhaisme, neologisme, provincialisme*. Ediție anastatică îngrijită şi prefață de I. Oprişan, Bucureşti, Editura Saeculum I. O., 2013.

Tomici 1998 = Mile Tomici, *Dicţionar sârb-român*, vol. I, Timişoara, Savez Srba u Rumuniji, 1998.

TDRG = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, vol. I–III, Bucureşti, 1903–1925; 3., über-arbeiteetund ergänzte Auflage von Paul Miron und Elsa Lüder, vol. I–III, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2000, 2003, 2005.

Surse

Gorovei 1915 = Artur Gorovei, *Credinţi şi superstiţii ale poporului român*, Bucureşti, Librăriile Socec & Comp., 1915.

Marian 1883 = Simion Florea Marian, *Ornitologia poporană română*, tom. II, Cernăuţi, Tipografia lui R. Eckhardt, 1883.

Marian 1893 = Simion Florea Marian, *Satire poporane române*. Adunate de […], Bucureşti, Editura Librăriei Socecŭ & Comp., 1893.

Marian 1903 = Simion Florea Marian, *Insectele în limba, credinţele şi obiceiurile românilor*. Studiu folcloric […], Bucureşti, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1903.

Zanne 1901 = Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor din Ungaria*, *Basarabia*, *Bucovina*, *Ungaria*, *Istria şi Macedonia*, vol. VI, Bucureşti, Editura Librăriei Socecŭ & Comp., 1901.

BDD-A23060 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:03 UTC)

ETHNONYMS AND NICKNAMES FOR DIFFERENT ETHNIC NAMES, BASED ON *ROMANIAN LINGUISTIC ATLAS II*

(*Abstract*)

The research of ethnonyms and nicknames referring to peoples or ethnic groups discovers an allogeneous element which, in time, was comprised into the Romanian onomastic system, the ethnonym becoming a surname or even a toponym. The analysis of the anthroponyms (ethnonyms and nicknames for ethnic communities) does not involve only the linguistic aspect, but also the socio-cultural and religious factors which complete the study.

Cuvinte-cheie: *antroponim*, *etnonim*, *poreclă*.
Keywords: *anthroponym*, *ethnonym*, *nickname*.

Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
„Sextil Puşcariu”
Cluj-Napoca, str. Emil Racoviță, 21
gabrieladomide@yahoo.com

BDD-A23060 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:03 UTC)